

Rursusq; sequenti die ad priorem potionem redeundum: de qua idem modus tri-
duo bibendus, & quarto similiter die eadem mixtura sumenda: nec cessandum ab
hoc ordine, donec quindecies potus ille assumptus fuerit. Bonis interim cibis ue-
scendum, præcipue ouis forbilibus, & gallinarum, uel caponum iure: uinumq; al-
bum, odoratum, mediocriter dilutum moderatè bibendum. Sequenti tempore sin-
gulo quoq; die parum aloës deglutiendum usque ad magnos æstus, in quibus loco
aloës tantum singulo die seri bubuli bibendum, quantum subducere aluum possit.
Utendumq; secundo lo. Mesue composito, quod Regium electuarium uocauit,
quod tamen sit sine sandalis præparatum. Fouenda præcordia ex cremore absin-
thij, rutæ & aneti. Utendum balneis aquæ dulcis, somno, quiete, lætitia, fidelium ami-
corum consuetudine. Peregrinationem maxime laudo, quam si ad nos feceris, Deo
optimo maximo iuuante spero nos lætabundos & sanos patrios lares simul reuisu-
ros. Vale amice suauissime, & si me uiuere uis, fac te uel uideam, uel conualuisse in-
telligam. Datum Budæ.

IOANNIS MANARDI EPISTO

LARVM MEDICINALIUM LIBER

QVINTVS.

20

EPIST. I. ad uirum magnificum Mathiam Phrige-
panum, qui ex immodico sanguinis per sedis ue-
nas effluxu, ad malum habitum
peruenerat.

SINOBLITAS (ut Aristoteli placet) est maiorum clari-
tas: isq; generosus dicendus est, qui à maiorum antiqua nobili-
tate non degenerat, quis dubitet te Mathia magnifice inter no-
biles nobilissimū, inter generosos esse generosissimum? Ex ue-
tustissima enim Phrigepanorū familia ortus, quæ post Troiæ
excidium Phrigios penates in Italiam simul cum Aenea porta-
uit, inter maiores tuos, & Gregorium Pontificem sanctissimū,
& Thomam Aquinatem, non minus doctrina quàm uitæ puritate clarissimū, in-
numerosq; & toga & armis præcipuos, numeras. Quorum uestigia ita ab ineunte
ætate es imitatus, ut in Vladislai Pannoniarum & Bohemiæ regis optimi curia edu-
catus, adeò omni uirtutum genere ornatus euaseris, ut uerum te antiquæ nobilita-
tis hæredem omnes prædicent. Et nisi aduersa ualitudine iandiu obrutus, arma in-
termittere, & domi delitescere coactus fuisses, cognouissent iam portentosissimæ il-
læ Turcarum belluæ, quæ se Troiano è genere descēdisse iactant, te à uera Troiano
rum propagine ortum duxisse. Sed subripere quidem corporis uires morbi potue-
runt, fortitudinem animi nequaquam, qua concitatus, illarum reparandarum gra-
tia, longum & difficile iter aggredi non es ueritus, ut Budam regiā Pannoniarum
ciuitatem peteres, ubi multos præclarissimos medicos, in hoc præsertim procerum
& primatum generali cōuentu adesse existimabas, de salute tua consulturus. Quò
cum deo iuuante peruēnisses, quatuor statim medicos conuocasti: qui solerti & ac-
curata indagine affectiones, quibus affligebaris discutientes, tales eas inuenerunt.

Primo enim iuxta Hippoc. decretum, faciem considerantes, eam uidimus pallo-
re quodam ad plumbeum inclinante deturbatam, rugosam plusquam atas expo-
sceret; nondum enim trigessimumseptimum annum attigisti; ex albidis labijs, palpe-
bris &

bris & malis laxo quodam tumore infectis, & (ut uno uerbo dicatur) malum corporis habitum, quem Græci cachexian uocant, demonstrantem. Corpus uniuersum excarne, & lene: præcordia, quæ Græci hypochondria uocant, lenta quadam mollitie relaxata: uentriculum & intestina flatuoso spiritu plena: pulsus arteriarum mollem, uacuum, paruum, frequentem, & inæqualem: pedes œdemate laxo absq; dolore intumescabant: urina pallida & crassiuscula, cum crudo quodam sedimine uisebatur. Et hæc quidem nostris sensibus oblata sunt. Nonnulla uero per interrogationem cognouimus: ægre uidelicet te ambulare, non bene dormire, nec cibum nec potum appetere, adstrictam aluum habere, sanguinis per podicis uenas

10 profluuium (Græci hæmorrhoidas nominant) iam quadriennio uexatum, qui prius statis temporibus, modo quoties alui excrementa emittenda essent, affligēbat: prominereq; semper, & intus & extrâ, uenas, & condylomata, quæ quandoque uehementes dolores in sede excitabant: inspectumq; sanguinem qui exierat, fluidum, & ad aqueum & album uergere cognouimus. Vniuersa autem hæc sub examinationis mutuis disputationibus adducentes, in hanc tandem sententiam conspirauimus. Ex immodico uidelicet & quotidiano sanguinis fluxu, magnam imbecillitatem iecur contraxisse: uimq; propterea naturalem, cuius fons est, & origo, non solum in eo, sed & in uentriculo, ac cæteris membris multum defecisse: atq; ex his contingere, ut nō bonus sanguis gigneretur, sed incoctus & ualde pituitosus: ex ipsaq;

20 pituita, ob aliquam uenarum iecinoris obstructionem putrescente, febriculam latentem excitari, neq; bonam concoctionem aut in uentriculo, aut in membris fieri: hincq; & malum habitum, & decolorationem contingere, ac flatuosum spiritum in uentriculo & intestinis consistere, diminuta uidelicet caliditate: & pedes intumescere, ueluti à principibus membris magis semotos, & nocumentum prius, uel magis cæteris sentientes, & aliorum membrorum superflua recipientes. Reciprocumq; quendam ueluti circulum fieri, ex immoderata sanguinis uacuatione nata imbecillitate: sanguinem fluxibilem, & ex immodico hoc fluxu quotidie iecur imbecillius reddi. Iudicauimusq; non aliter posse futuræ, imminentiq; aquæ intercursu occurri, & præsentia mala expugnari, nisi utrique rei pariter obuiarem, naturalem quidem uim roborando, & sanguinis fluxum intercipiendo. Satius esse putantes, morbis qui iam aderant obsistere, quàm eos qui ex antiqui sanguinis per ora uenarum effluxus constrictione, euenire iuxta Hippocratis aphorismū poterant, formidare: præsertim cum factu facile uideretur, corpore ad pristinum rotur deducto, uel cōsuetum fluxum si opus esset reuocare, uel alio ingenio formicatos ex adstrictione consueti sanguinis fluxus morbos præcauere. Roboratis itaq; per interiora exterioraq; medicamenta naturalibus membris, obstructioneq; reserata, & sedi moderate adstringentibus applicitis, intra paucos dies & fluxus & febricula leuata est, & omnia ferè accidentia, præter dolores quosdam uentris, uel penitus abolita, uel magnopere mitigata, suusq; redditus membris nitior, adeò, ut non aliud superesse nobis uideatur, nisi recessurum ex hoc loco instruere, quo uicti, & quibus remedijs cauere possit, ne rursus eadem discrimina incurrat: atq; ita munire, ut periculis quæ ex retentione antiqui fluxus possent accidere, ualeat repugnare, doloresq; illos submouere, qui aliquādo solent uentrē infestare. Quod ergo ad uictus rationē attinet, eam ita instituere conandum, ut trinæ simul intentioni subseruiat.

Cibus itaq; sit boni succi, facilis concoctionis, non inflet, non obstruat, nec uehementer aut calefaciat, aut frigefaciat, sed deobstruendi uim quandam, & tenuandi possideat. Sicuti panis ex bono tritico, non usquequaq; à furfuris tenuioribus particulis emundatus, bene à moderato igne in furno coctus, fermenti multum, & salis modicum habens, cui uel anesi, uel ammiij, uel cymini aliquot semina cōmiscantur, Cauendus azymus, testaceus, subcineritijs, qualis circa Illyrium in uestris oris

præparari solet. Vinum sit clarum, tenue, odoratum, colore uel flauum, uel sub-
 rubrū, media ætate & uī: cui & absinthij quid adiecisse non erit inutile, ad modum
 huic patriæ consuetum. Vitandum mustum, antiquū, turbidum, dulce, crassum,
 acidum, aqueum, nigrum. Ceruisia qualiscunq; sit, ac melicratum commune, cui
 lupi salictarij, quem lupulum uocant, flores adiecti sunt. Aqua item simplex, & po-
 tus qui ex acerbis pomis, uel cerasijs apud uos parantur, eiusq; generis reliqui po-
 tus penitus dimittantur. Quod si uoluptas, uel consuetudo, alium potū quā uī-
 num aliquādo cogit accipere, simplex melicratum, ex electo uidelicet melle, aquaq;
 uel fontis, uel pluuiali, adiectis uel anesi, uel fœniculi seminibus, paratum, non erit
 inutile. Carnes sint uituli, hœdi, ueruecis iuuenis, capi, gallinæ, columbi, turturū, 10
 perdicum, phasianorum, attagenarum, gallinarum numidicarum, quas deserti uo-
 cant, merularum, paruuarum auicularum, quæ in dumetis uersari solent: sintq; uni-
 uersæ iuuenum exercitio utentium, & liberorum animalium. Vitandæ agni non
 castrati, bouis, capræ, uel domesticæ, uel syluestris, suis, apri, cerui, leporis, sturni, co-
 turnicis, quam qualeam uocant. Anseris præter alas, anatis, omniumq; auium in
 aquis uiuentium, longumq; collum habentium. Atque in uniuersum omnes anti-
 quæ, in caueis saginatae, duræ, supra modum pingues, uel macilentæ, & uel recens-
 ter occisi animalis, uel nimia mora iam corruptioni proximæ. Præter gallinarum ac
 anserum iecora, omnia animalium uiscera dimittantur, & pariter capita, & sanguis.
 Testiculi tamen iuuenum pullorum gallinaceorum non adhuc coeuntium, & ade- 20
 nes, id est, glandosæ carnes, & linguæ permittuntur. Probantur elixa, uel leniter
 in ueru assata. Damnantur frixa, & in clybanis, uel testaceis uasculis cocta. Oua gal-
 linarum ac phasianorū noua, forbilia, uel tremula, cum testis suis cocta, uel in aqua
 perfracta commendamus, reliqua in totum prohibemus. Pisciculos paruos pe-
 trinos laudamus: lucios, trottas, auratas, mullos, id est, triglas, gobios toleramus: re-
 liquos pisces prohibemus, præcipue tincas, anguillas, cicos uestros, cunctosq; ceto-
 des, id est, magnos, omnes etiam non bonis aquis enutritos, & tenaces, maliq; odo-
 ris existentes, atq; omnia ostrearum & cōcharum genera. Quicunq; pisces eden-
 di sunt, eos uel modo huius patriæ cum sale coqui uolumus, uel more Gallico in al-
 bo iure, quod ex anetho, porris, oleo & sale præparatur, uel speciebus aromaticis 30
 inferus describendis condiri iubemus. Cammarorum usum ob difficultatē con-
 coctionis, crassumq; nutrimentum, non probamus: & similiter cancrorum. Ca-
 seum æcum, qualiscunq; sit, interdiciamus: recentem ante cibum alium toleramus:
 quacunq; tamen ex utroq; parari pulmenta consueuere, uituperamus. Iuscula
 pulmenta uel confici possunt ex recentibus ouis, pane contrito uel mollito, amygda-
 larum succo, atriplicibus & communibus & spinaceis, buglossio hortulano, quam
 boraginem uocant, & syluestri, anetho, fœniculo, hortulanoq; apio uocato petro-
 selino, commixtis, addita etiam mentha. Item farre & hordeo optime coctis, anetho
 adiecto, atque uuis acerbis, prunis, & passulis. Brassicarum ius & cicerum, corpori-
 bus ipsis abiectis non reprobamus, bullire tamen cum ciceribus mētham uolumus. 40
 Potest & Galeni modo, ex hordeo quidem pauco, & lente multa, bonum edulium
 parari, satureia addita, & puleio. Cucurbitam cum origano non improbamus, nec
 porcelorum pedes cum ptisana. Oleum oliuarum, uel amygdalarū laudamus:
 reliqua olea, simul cum butyro prohibemus: id semper cauendo, ne res multum
 pingues edantur. Ex amygdalis contritis, saccharo, omphacio & aqua rosacea in-
 tinctus confici potest, palato gratus & sanitati non inutilis. Simile quid potest fie-
 ri ex petroselini, fœniculi, serpylliq; folijs contusis, & aceto melleq; dissolutis.

Ex okribus petroselinum, anethum, fœniculum, buglossum, mentham, aspara-
 gos, intybum tam domesticum quā syluestre, medicinæ potius quā cibi ratione
 concedimus. Lactucas, maluas, blitum, atriplicem, portulacam, & acidum lapa-
 thum,

for Galeni

thum, quod acetosam uocant, toleramus: ita tamen ut frigida semper calidis temperentur: reliqua prohibemus. Acetum quo cibaria condienda sunt, rosaceum esse uolumus, passulasque semper secum habere. Capparorum usum comendamus, maxime si oxymelite condiantur. Species aromaticas tales esse uolumus: Cinnamon, cardamomi, maceris, quem florem muscatum uos, alij macem uocant, ana partes quatuor: piperis, croci, ana partem unam: quibus saccharum addatur ad omnium pondus. Inter fructus laudem in hoc casu merentur amygdalæ, pineoli, pistacia, auellanæ, passulæ, caricæ, præsertim cum amygdalis comestæ. Ficus recentes penè innocuæ sunt: uuæ aliquandiu in sole suspensæ ferè & ipsæ culpa uacant. **10** rasia acida, pira, mâla rosea & paradyfa asia, & melopepones bene odoratos indulgemus, modo reliqui fructus dimittantur. Persica si qua sumenda sunt, uel mâla armenica, ea uolumus omnem alium cibum præcedere, ordinemque semper hunc seruari, ut res peioris succi melioribus, & quæ citò descendunt, his quæ tardius, præponantur. Ex his quæ saccharo operta, luxus potius quam necessitatis gratia in secunda mensa sumuntur, conueniunt amygdalæ, grana pini, anesi, pistacia. Ex conditis cum melle aut saccharo, citri, & citrii, id est, narati cortices, zingiber (modo omnis acrimonia ab eo sit ablata) myrobalanus chebula, eryngion, & eius herbæ radix quam secacul Arabes, Itali fraxinellam, uel geniculatam uocant, & Dioscorides, ut ego quidem puto, polygonaton. Cydonia quoque, & pira modicè post alios **20** cibos degustata, non usquequaque interdiciamus.

Sed cum de cibis iam satis dictum sit, tempus est ut ad reliqua transeamus. Et primo de aëre loquemur, qui ut semper nos ambit, ita eligi pro arbitrio non potest: estque Galeno teste aliquando auxilium, aliquando causa, morbum uel faciens, uel fouens. Auxilium quidem in casu nostro erit, cum modicè calidus & siccus fuerit, purusque & clarus, ac tranquillus, uel dulcis, Fauonij aura modicè exagitatus. Morbum præcipue fouebit, quando ualde frigidus uel humidus, & Austro uel Aquilone commotus, uel nimio calore uires dissoluens: quibus temporibus domo contineri satius erit, & si necessitas aliqua exire coegerit, capite & reliquo corpore bene uestibus munito (etiam si necessarium non uideatur) erit exeundum. Habitatio quoque eligenda, & his rebus sternenda ac suffiendâ, quæ instanti obuiant tempestati. Cibusque **30** ac potu, motu & quiete, ac rebus alijs utendum, quæ nocuæ tempestati aduersentur, ut uidelicet calori, frigidioribus cibis resistamus, frigori calidioribus. Temperato exercitio ante prandium utendum, frictioneque & unctione ex chamæmelino oleo, quod cum bono uino albo prius bullierit. Post cibum omnis motus uitandus. Equitatio & aurigatio inimica sunt. Quæ si euitare omnino non licebit, saltem erit uel equus eligendus qui molliter gradiatur, uel currus qui minime concutiat.

Somnus ita moderandus, ut octo horarum spatium non excedat, & quantum fieri potest, meridians fugiendus. Concubitus ita intermittendus, ut uigorem potius & alacritatem, & meliorem spirationem post se relinquat, quam segnitiam, **40** tristitiam, uel dissolutionem. Procurandum ut quotidie uenter eat: quod si natura per se non fecerit, balano, uel clysmate irritetur. Omnes animi immodici affectus, sed tristitia potissimum & ira fugiendi. Quanquam hac uictus ratione iam coeptam bonam ualeitudinem & conseruari, & augeri speramus, & formidata mala caueri: non superfluum tamen operam facturi uidemur, si & auxilia quædam addiderimus, quibus pristinus uigor melius instaurari ualeat, antiquæ passiones præcaueri, & nouis ne adueniant, cautela adhibeatur. Et quoniam omnia (ut superius diximus) ex superflua sanguinis uacuatione originem traxere, prouidendum omni ingenio, ne ea de cætero contingat. Quod certe fiet, si sanguis neque copia, neque mala qualitate à mediocritate recedat: omnisque causa uitetur, quæ reserare illas uenas potest, per quas fundi aliquando consueuerat: ea asciscantur, quæ aliò ipsum distra

hant, Sanguis non supra modum crescet, nisi esca supra modum ingeratur. Summe igitur, præter reliqua quæ antea diximus, cauenda est crapula, & cibi ac uini copia: sed iuxta Auicennæ decretum, à mensa semper est cum fame recedendum.

A mensa cum fame discedendum.

Qualitas præter correctionem præincipientium causarum, de qua in prima parte abunde dictum est, à uentriculo & iecore pendet: quæ recte sua absoluent officia, si mala careant temperatura, robustaq; sint. Licet autem omnis mala temperatura, Galeno teste, propriam membri operationem intercipiat, frigida tamen & humida magis nobis timenda est, ut à qua pendere uniuersa mala præterita demonstrauimus. Hæc igitur quoniam non in totum ablata est, funditus auelli debet, & procurandum ne rursus inuadat. Eritq; nostra operatio, partim ad præseruatiuam, 10 partim ad curatiuam medicinæ partem pertinens: ita tamen ut præseruatiua maiorem sibi in hoc negotio portionem uendicat: siquidem ablatio materiæ frigida & humidæ, quæ malam temperaturam facit, ad præseruationem, iuxta Galeni doctrinam, pertinet. A cuius materiæ amotione est inchoandum, ut ab eo incipiat medici operatio, in quod definit resolutio. Purganda igitur pituita, quæ non solum in iecore & uentriculo, sed in toto corpore redundat: talibusq; purganda, quæ ex proportionem uiribus respondeant, roburq; potius, quàm imbecillitatem in iecore & uentriculo relinquant: qualia sunt agaricum, aloë, rheon, seu quod barbaricum, seu quod ponticum, & myrobalanus quam chebulam dicunt: ex quibus uel catapota, uel pulueres, uel mixturæ confici possunt, additis etiam quibusdam quæ robur 20 membris indant. Ac ut ad particularia iam descendamus, conducere arbitror, semel in hebdomada unam, duas, uel tres ex his pilulis per horam ante cibum sumere, quas ex tribus cum rheubarbaro nominant, uel ex his quas mastichinas, uel quas elephanginas, uel quas communes, uel quas simpliciter aloë elota parant. Si pulueres magis placent, eius quem medicamen de turbit uocant, drachmam haussisse non erit inutile: cui uel chebulæ myrobalani, uel rhei semisrupulus addatur. Si mixturæ, catholici semuncia, uel diapruron absque diagridio tantundem, uel *ἄσφοδίνων* tres drachmæ deglutiatur. Si uniuersa hæc fastidio essent, polypodij semuncia cum cinamomi drachma semitrita in iure gallinacei pulli ebulliant: hisq; proiectis sacchari semuncia iuri addatur: quod in principio mensæ sorbeatur. Maximo æstu in 30 festante, omnibus alijs prætermisissis, semuncia medullæ illius siliquæ, quæ cassia uulgo dicitur, uel cum iure, uel cum cicorij aqua bibatur, uel per seipsam deglutiatur. Cæteris diebus, quando uidelicet nihil horum accipitur, uel zingiberis conditi frustum, uel myrobalanus una chebula similiter condita, ieiuno stomacho recipiatur: sed id frigoribus, hæc caloribus, medijs temporibus utraq; commisceantur.

Pituitam commode purgatiua medicamenta.

Exterius tota regio ab ore stomachi ad umbilicum, alterutro sequentiū unguentorum calido, ante sumptum cibum foueatur: hyeme quidem ex oleorum absinthitis & mastichini uncijs singulis: aceti rosacei & uini Cretensis drachmis binis. hæc unā tantisper bulliant, donec acetum & uinum deficiant: deinde adiecta drachma cinamomi, garyophilorumq;, & exigua cera. Sic unguentum molle paretur in 40 hyemis usum. Aestate uero accipe olei rosacei omphacini fescunciam, absinthitis semunciam, aceti & aquæ rosaceæ drachmas binas, quæ simul ad aceti & aquæ coquantur consumptionem, adiecto tandem sandalorum citri, & maceros, id est, macis (flores moscatos dicunt) drachmæ pondere. Hæc quidem satis sint ad uetandum ne malus sanguis rursus aggregetur.

Præter ea autem uitanda quæcunque trahere ad inferiora sanguinem possunt, sequenda quæ in aliam partem euocant. Exercendæ igitur superiores potius quàm inferiores corporis partes, id quod multis modis fieri potest, uel pilam alternatim de manu ad manum pellendo, uel si telum sedendo iaculetur, uel manus inuicem percutiantur, uel aliquid trahatur, uel alio quocuncq; modo, inferioribus membris quiescen

quiescentibus sola superiora moueantur. Friccio quoq; superiorum satis aspera facienda, inferiorum uel nulla, uel mollissima.

Roborandi etiam loci gratia, utile uidetur, ut uino acerbo tepido in quo rosæ bullierint, saepe lauetur, uel cum spongia eo madefacta foueatur. Non tamen hoc quotidie faciendum, ne in totum materia inde pellatur. In uotis enim nobis esset, ut semel singulo mense, uel ad summum bis, sanguis moderate erumperet. Sic enim securi utraque ex parte maneremus, & ab his qui nunc eum uexarunt affectibus, & ab his quos Hippocrates his minatur, quibus antiquæ hæmorrhoides sanantur. Ad quos tamen auertendos, purgationes, de quibus paulò ante diximus, conducent, sanguinisq; (si augeri uisus fuerit) per cucurbitulas natibus admotas, uel per nares uacuatio: & si pristinum robur rediret, etiam uenæ iecorariæ sectio ad hoc conducere. At si fortè nimia sanguinis copia, sicuti antea actis tēporibus erumperet, cucurbitulæ utriq; hypochondrio absq; sectione apponēdæ, uinoq; superius scripto, quo sedem foueri iussimus, rosæ semina, castaneæ cortices, glandes, folia quercus, gallæ, malorum puniceorum cortices, & caduci flores addenda: & magna imminente necessitate, ferri ærugo, alumen, hyoscyamus, album papauer, & demum si opus fuerit, & nigrum. Ex quibus etiam & pulueres, & unguenta, & balani, & licinia parari possunt, ad eundem usum accommodanda. Speramus tamen his quæ scripta sunt rite seruatis, ad hæc uenire non fore necessarium: sed M. T. incolumem persuram, annuente omnium bonorum opifice Deo, cui sit honor, gloria, & imperium, Amen. IX. Maij, M. D. XVI. Budæ.

EPIST. II. ad reuerendissimum D. Gillinum Comaclensem Episcopum. De usu Ptisanæ, pro regionum uarietate magis aut minus commodo.

Nualuisse ais, postquam à patria absum, apud medicos qui celebriores habentur consuetudinem, ut in omnibus ferè morbis hordeo nutriant ægotantes, uel ptisanam, uel aquam ex eo parari iubentes, uel iuscula eius farina concinnari. Quam rem cum neq; hic, neque in patria à me obseruari uideris, non ab re & admiraris, & causam cur non eos sequar, inquiris, uel Hippocratem potius, tantum huic hordeo (ut ipsi dicunt) deferentem, ut ptisanam ex eo factam cæteris cibarijs ægotantium prætulerit. Audi igitur Pater reuerendissime, & rationes meas, illoq; tuo acri iudicio quo in dirimendis litibus uti, nondum sacris initiatus solebas, diligenter utranque sententiam examina. Habeo & ego, non uno tantum loco, sed pluribus, Hippocratem, quem illis opponam. Primo argumentum capiam ex consuetudine: cuius magnam esse uim in ratione uictus bene instituenda, in primo aphorismorum libro bis nos monuit, plurimumq; omnibus in rebus posse, secundo eorundem Aphorismorum libro demonstrauit, tantum eam esse dicens, ut quæ longo tempore consueta sunt, licet sint deteriora, minus lædere perhibeantur insuetis. Quem locum enarrans Galenus, consuetudinem æquasse naturæ uidetur, cibos & potus consuetos naturam dicens facere aduentitiam. Quod etiam peculiari tractatu de assuetudinibus inscripto, uberius demonstrauit. Cui concordat uulgatum illud Aristotelis dictum, Consuetudo est altera natura. Sed & in eodem ipso libro, in quo ptisana tantopere laudatur, hoc est, in eo cuius titulus, de ratione uictus morborum acutorum, hoc argumento utitur Hippocrates: Si in sanorum uictu consuetudo seruanda est, quanto magis in ægotantibus, Innuens (quemadmodum exponit Galenus) ex

consuetudinis mutatione, ægros plus lædi quàm sanos: & eos adhuc plus qui acutas patiuntur ægritudines. Et propterea subdit idem Hippocrates, malam cibi & potus uictus rationem, modo familiaris sit & assueta, tutiorem esse, quàm si repente in aliam meliorem fiat transmutatio. Huic autem uniuersali dictio si addamus, ptisanam antiquis hominibus sequunda ualetudine perfruentibus fuisse in consuetudine, non esse his temporibus, præsertim in patria nostra: statim constabit, & ea bene Hippocratem usum fuisse, & non male agere eos qui nunc respuunt. Quorum dictorum alterum per se est manifestum: tantum enim abest ut ea sani nunc utantur, ut nec etiam inueniatur qui recte parare sciat, ut inferius ostendemus. Vfos uero antiquos, ut Galenum & Dioscoridem taceam, liquet ex Celso, 10
eam inter cibos sanorum reponente: nec secus ex Plinio, alicæ comparante, & antiquiorem, licet non sine errore (ut aliàs scripsimus) existimante. Constat igitur, ptisanam non ab re tanquam nostro æuo insuetam, ab Italis medicis fuisse uel penitus prætermittam, uel rarò admodum admissam. Quod non modo obseruandam consuetudinem, sed ob eius etiam insuauitatem fecisse uideri possunt: esse enim hoc tempore insuauem, manifestum est: sicuti & contrà, alia quæ in usu eius loco nunc sunt, ægris minus displicere. Scripsit autem idem Hippocrates in secundo libro Aphorismorum: Paulò deterior quidem potus & cibus, uerum suauior, 20
melioribus, sed minus suauibus præponendus. Et libro septimo Epidemiarum, gratificandum ægrotantibus monet, in purgationibus, cibis, potibus. In his quoque quæ uident, aut tangunt, cæterisq; modo non multum noceant. Ne hoc ad gratiam solum fieri ægroti docet Galenus, sed ueluti eius utilitati consulendo, quia quæ cum uoluptate suscipiuntur, uentriculus amplexari consueuerit, & facilius concoquere: atque econtrario quæ displicent, refugere, ceu nauseas, inflationes, & fluctuationes inferentia: indèque fieri magna ex parte ut cibus qui erat paulò deterior, non talis maneat, sed interdum melior euadat. Ex quibus Hippocratis & Galeni dictis aperte colligitur, non male agere recentiores medicos: nec adulatorum esse, uel deceptores putandos, qui non omnes eundem morbum patientes, ptisana, uel eisdem semper cibarijs nutriunt: sed in his deligendis, calculum quoque ægroti exposcunt, ei in quantum ualent, sine tamen damno complacituri. Nec illi 30
quoq; explodendi, qui uarias interdum escas (modo non ualde inuicem dissideant) sumere eos patiuntur, fastidij uidelicet uitandi gratia, atq; ut quod ex singulis non possunt, id ex pluribus consequantur, uirium uidelicet quantum necesse est, conseruationem usque ad consistendi uigorem. Nec Galenus, si uerba eius recte pensentur, simpliciter uarietatem ciborum damnat, sed eorum præcipue qui contrariarum inter se sunt uirium. Et quamuis primo libro artis curatiuæ, & primo de ratione uictus morborum acutorum, eos medicos taxare uideatur, qui adulando ægrotantibus uoluptuosissimum uictum indulgent: ipsum tamen aliquando & rigorem remisisse, & remittendum docuisse animaduertimus. In expositione enim primi libri de uictu morborum acutorum, his qui ptisanam abhorrent, petreos pisces 40
exhibet: & (quod magis recentiores mirentur) porro, anetho, salibus, & oleo conditos. Et in cura tertianæ febris primo libro artis curatiuæ ad Glauconem, his qui delicati sunt, & oua, & carnes, & fructus concedit: quum minus delicatos, succo ptisanæ tantummodo nutriat. Cuius facti rationem reddens Paulus bonus Galeni æmulator, mutatum esse cibandi modum ait, quoniam antiqui & minus comedebant, & magis exercebantur. Quæ res si uictus rationem immutare Galeni & Pauli tempore potuerunt, quanto magis nostro tempore, in quo uix unum reperias, qui congruo utatur exercitio, multos qui se malis cibis quotidie infarciant. Adde quod cœli etiam ratio non patitur, uel Celso autore, ut tanta inedia Europæ incolæ, quanta Asiatici affligantur. Ex quibus liquet, quando non minus tortoris no-

Ptisana nostro æuo insueta.

Ciborum uarietas non simpliciter damnanda.

men,

men, quàm adulatoris fugere medicum decet, propterea insuetis, & quibus displicet, sub cœlo præsertim nostro, qui non dant ptisanam, ipsomet Hippocrate iudice non esse damnandos: qui neque omnibus in morbis ea utendum præcepit: siquidem in libro ubi tot laudes ptisanæ scribuntur, non omnium morborum, sed acutorum tantum uictus rationem edocuit. Nam ubi ptisanæ sermonem aggreditur, inquit: Ptisana potius utendum in acutis morbis, quàm reliquis frumētaceis. Quod & ex ipso libri titulo licet agnoscere: De uictu enim acutorum morborum inscribitur. Acutæ autē ægritudines (ut ait Hippocrates) in quatuordecim diebus finiuntur: rarò autem temporibus & regionibus nostris ægritudines inuenias, quæ non ultra quartumdecimum protendantur. Sed neque omnibus acutis congruit: quia non morbis siccis, utpote maiorem humectationem desiderantibus, quemadmodum testatur Galenus in libro suo quem de ptisana inscripsit. Qui tamen morbi sicci & multi sunt, & frequenter contingunt: sicuti Pleuritis, & Peripneumonia, & in totum thoracis morbi, in quibus nihil expuitur: iecoris, uentriculi, & intestinorum inflammatio, in qua uel nihil, uel tantum dura & pauca excernuntur: capitis affectus, in quibus per palatum & nares nihil expurgatur: inflammationes quoque & ulcera & id genus reliqua, sanie pure uel non manantia, inter siccos morbos computantur: & in uniuersum omnes morbi, in quibus lingua admodum arida, & exterior cutis retorrída uidetur. In his omnibus, uel nequaquam, ut Galenus in libro suo de ptisana, uel non sola est danda, ut Hippocrates ipse primo libro de uictu morborum acutorum, testatus est. Non omnibus etiã acutis, & non siccis ægritudinibus adficietis, etiã consuetis ea cum uoluptate uti, ptisana est exhibenda: quoniam non his in quorum uentriculis acescit, uel qui ea gustata statim nauseabundi fiunt, ut libro septimo artis curatiuæ docuit Galenus, & iterum primo libro artis curatiuæ ad Glauconem: ubi & panem ex aqua commendauit, & accurate eius uerba perscrutantibus, arbitrandum medico reliquit, quis cibis in continuis & acutis febribus exhibendus. ait enim: Et panis ex aqua, & quæcunque alia eandem & similem uim habent. Vnde cognosci potest, eos non magnopere à Galeni uictu recedere, qui uel pane ex seminis peponum succo, quem Oribasius ad Iulianum inter febricitantium cibos connumerat, uel lactucis, uel atriplicibus communibus, aut his quas spinaceas uocant, uel pulliculi gallinacei iure, cum omphacio aut lactucis condito, uel etiã ipsius carnis portiuncula eodem iure liquefacta, in acutis morbis utuntur. Magna quæ ex parte morbos contingere, in quibus aliud potius cibi genus, quàm ptisanæ sit eligendum. Verum & quibus danda maxime esset, uix hoc tempore dari potest: quandoquidem nec hordeum habemus ad eam conficiendam idoneum, nec coquos qui parare recte nouerint. De hoc enim & ipse Galenus conqueritur, cuius tamen temporibus, in nobilium quoque cœnas ueniebat: quanto minus nostri scient, qui & nomen ipsum ignorant, paucosque inuenias medicos qui eos docere sciant.

*Ptisana à rebus
centioribus non
rite parari.*

40 Ego, ut uerum ingenue fatear, licet non semel legerim, cum in his libris qui passim habentur, tum in tractatu peculiari à Galeno de ea ædito, qui nondum (quod sciam) per alium quàm per me ad Latinos uenit, modum quo conficienda est: nunquam tamen potui tantum docendo laborare, ut recte paratam uidere potuerim, & in qua hordei discreta inuicem grana, contra Hippocratis præscriptum, masticationem non desiderarent. Quod non solum ignoratione artificum, sed & malignitate hordei euenire credendum est.

Apud nos enim non ad hominum, sed ad brutorum potius animalium escam hordea seminantur. Vnde fit, ut non seligantur magnopere grana ad sementem, incuriosius uero ager uel terrenum & eligatur & præparetur, natumque à

malis herbis non emundetur, nec in area satis custodiatur, nec in horreo bene conseruetur, atque ut sequens est, à boni hordei conditionibus longe absit. Quod etiam antequam coquatur cognosci potest. Videmus enim eius grana fordida, rara, leuia, rugosa, exigua, uel si magna quaedam reperiantur, laxa esse & mollia, & superfluò humida, à multisque dum franguntur puluisculus quidam instar calcis euolat, & fuscedo quaedam potius quam albedo intrinsecus apparet, tetri odoris, saporeque quando cocta fuerit, iniucundo. Quantum uero ptisanæ deest suauitatis, tantum & bonitatis. Sed experientia quoque nos bono hordeo carere ostendit, quando & serò, & uix aqua madefactum in tumorem attollitur, neque unquam totum in succum conuertitur. Vnde fit, ut ptisana ex eo parata laudes Hippocratis amittat, & meritò: quoniam insuauis, masticatione egens, non lubrica, durior, & propterea concoctum non facilis, inflansque, ex hordei malignitate & coquorum ignorantia fit. Sed esto bonus coquus, bonum & hordeum, tanto tamen tempore eget si bene coqui debet, ut cibandi hora, quæ præceptis præsertim in acutis est, antè plerunque transeat, quam parata sit. Si igitur insueta, inuoluptuosaque ptisana nostro seculo & regione est: si morbi magna ex parte nunc contingunt, quibus nec iudicio Hippocratis esset danda: si bonum hordeum non habemus, nec coquos qui parare nouerint: & si habemus, tempus eam pro ægrotis parandi plerunque desit: relinquitur eos potius errare, qui plerunque, quam qui nunquam eam ægrotis apud nos quidem hodie dant, cum suppetant alij cibi facile parabiles, nec adeò inuoluptuosi, qui plus & minus nutrire ualent quam ptisana & eius succus: quales & apud Oribasium loco superius citato leguntur, & uulgò in usu sunt. Siquidem olera, Auicenna teste, minus nutriunt: panis plus, secundum Hippocratem & Galenum. Sunt & nonnulli fructus qui ægrotantibus dari possunt, & pulliculorum iura, & auicularum, quæ plus minus uel apta ad nutriendum fieri possunt, addita etiam aliquando contusa carne. Nec uerendum quod nimis nutriat: quia quod contusum uocamus, ut aliàs probaui, parari aliquo modo potest, ut minus nutriat quam ptisana. Nec abhorret hic cibus à Galeni in libro ad Glaucōnem doctrina: quando & ipse porcellorum carnes liquefactas tertianarijs concedit. Ut uero ptisanæ usus aliquando probari possit, & medici qui ea utantur clypeo se Hippocratis & Galeni tueri ualeant, certe qui iuscula ex farina eius ad eundem usum parant, nullam excusationem merentur: quum scribat Galenus lib. de rebus boni & mali succi, & libro de attenuate uictus ratione, farinam hordei superfluicam esse & inflatiuam. Libro quoque primo de escis, coquos Romanos uituperet, hordeum in mortario conterentes, ex quo erant ptisanam paraturi. De aqua demum hordei, uideant qui Auicennam colunt, quo modo ea utantur: scribente illo lib. 2. capite de hordeo, eam esse malam stomacho, & inflatiuam: nec putent se eiusdem autoritate tueri, eodem capite, & 4. etiam lib. eam commendantis. Sciunt enim in eius libro plerunque pro succo aquam legi, sicuti capite de cibo febricitantiū, ubi dicit: Si timueris debilitatem, sis contentus aqua hordei. Nemo enim nescit, communem aquam hordei reparare uires debiles plusquam Iulebum non posse. Boni etiam, nec corrupti ob dogmatis amorē, iudicij homo, facile cognoscere potest uerba illa Auicennæ sumpta esse ex Galeno, in expositione quarti Aphorismi primi libri dicente: In quibus non ultra hebdomaden morbus protrahendus est, solum sufficit melicraton. Quod si non satis fidimus robori, ptisanæ utemur succo. Vbi & aduertere licet, pro melicrato ab Auicenna Iulebum scribi: alioqui nulla apud Galenum Iulebi mentio, sicuti neque alterius cuiusquam similis potionis cum saccharo concinnatæ. Aliquando etiam apud Auicennam aqua hordei pro ptisana legitur: sicuti ubi conficere eam docet duplici modo, & ubi non esse dandam aquam hordei iubet quando aluus adstricta est. Quod etiam cognouit Ioannes cognomento

De aqua
hordei.

mento Malo
uere tam
de uictu
dei quatuor
dicitur
fantes. Dicit
conuictu parat
fices capu lib
cum manu
ce quo patio pa
qui uiderunt. Lib
ubi folio dicit
quasi commu
ta singu. Si pro
uim: sed ubi
quibus & rati
ris coctum
bles exper
quam ceru
re horre alle
dein motra
nemine.

EPIST. I
no & c

Vano
pro
tempo
tunc
lento, nimo
breui: si uide
lezione dicitur
eodem argum
rem ipsam ag
lumentes et
Præferano
reperandum, &
postmodum
adim imperit
tar. Vt autem
per uentem, qu
que dicitur em
Plethorima et
non quomodo
tunc ad hunc

mento Mesue, dicens antiquos consueuisse uocare aquam hordei ptisanam. Apud uere tamen antiquos, nomen aquæ hordei rarò leges. Me legisse memini quarto de uicū morborum acutorum, ubi scribitur: Si siticulosi ualde fuerint, aquæ hordei quid bibant. Quæ uerba enarrans Galenus, ait: Melius erat docere quo pacto esset conficienda, per solam ne uidelicet madefactionem, an ueluti nunc zytho facientes. Dicerem ego quoque Galeno, si liceret, consultius eum egisse, si modum quo esset paranda docuisset, quod nullibi (quod sciam) fecit: sed de zytho propriū faciens caput lib. 6. medicamentorum simplicium, quod in uulgatis codicibus deest, eum tantummodo uituperat, sicut & Dioscorides: non tamen aut ille, aut hic docet quo pacto parandus sit, sicuti nec Auicenna cap. de foca, ubi de hisce potibus loqui uidetur. Libro autem primo, quod Paulus zytho, ipse aquam hordei uocauit, ubi scilicet docet lac prouocare cum terrestribus uermibus. Neque hoc dixerim quasi communem hordei aquam explosurus, ut qua etiam ego & sedandæ sitis gratia frigida, & prouocando uomitu tepida, & extrahendo sudori calida, uti consueuerim: sed ut his qui medicinæ autores pro dijs habent, locum monstrarem. Alio qui licet & ratio & antiquorū autoritas, reprobare eos potius uideantur, qui ex granis constant, ceu aspectu, odore, gustu etiam insuetis, quod & mihi contigit, horribiles: experientia tamen docet, septentrionales homines, qui nihil ferè aliud bibunt quàm ceruisiā, & pulcherrimos esse, & saluberrimos, & robustissimos. Sed de hac re fortè aliàs: satis enim nunc sit ostendisse medicos, qui ptisana, farina, & aqua hordei in nostra regione non utuntur, non sine ratione id facere. Vale Præful eminentissime. Ex Buda, 27. Iulij. M. D. XVIII.

EPIST. III. ad magnificum D. Alexium Turzum. Præseruatio & curatio Pestilentia ex Galeno, libro primo de differentiis febrium. & proemio libri de euchy. & cochy. & libro secundo de natura humana &c.

30 **Q**uanquam multos scio fuisse, qui de Pestilentia præseruatione & cura, proluxa cōmentaria cōscripserunt: difficile quæ esse ea inuenire, quæ alij non scripserint: superfluum repetere quæ sunt abunde ab alijs pertractata: tamen ut morem geram Magnificentia tuæ, cui me plurimum debere sentio, calamo manum admoui: enitarque, si non rerum nouitate, facilitate tamen, breuitate, & ordine, tuo desiderio satisfacere. Addens nonnulla à me ex antiquorū lectione obseruata, atque usu comprobata, quæ apud scriptores recentiores, qui de eodem argumento meminerunt, fortè non inueniuntur. Sed omissis uerbis, rectè rem ipsam aggrediamur, à præseruatione ceu nobiliore & magis necessaria parte sumentes exordium.

40 Præseruatio ergo in duobus præcipue consistit, in reddendo corpus aptum ad repugnandum, & agens debile ad imprimendum. Horum prius perficietur corporis mundificatione & roboratione. Mundum & purum corpus redditur, si quæ adsunt superflua uacuentur, cautioque adhibeatur, ne in futurum similia generentur. Vacuantur superflua uarijs auxilijs, ut sanguinis missione, medicamentis tam per uentrem, quàm per urinam purgantibus: exercitio, sudore, inedia, necnon ea quæ obtutum effugit distillatione.

Phlebotomia ex media uena dextræ cubiti facienda est, his quidē qui assueti sunt, toties quoties consueuere: his qui non assueuere, antequam ad loca infecta deueniant, uel si in locis infectis suspectis ue agant, quamprimū possibile fuerit. Nec est

multus sanguis auferendus, sed iuxta temperaturam, uires, copiam, & consuetudinem, hoc semper considerantes, ut si necessitas ingruerit, possit opportune morbo iam incipiente iterum extrahi. M. T. sufficere sex uncias puto. Sunt qui singula luna scindere uenam iubent, & parum sanguinis auferre. Quod ego in his qui multum sanguinis sunt, & frequenti missione assueti, in hisce præsertim regionibus, non uitupero. Sanguinis missione facta, triduo mane uncia una semis oxymelitis, cum tribus uncijs aquæ, in qua betonica herba cocta sit, bibenda est, si hyems fuerit; si æstas, pro oxymelite acidus potus, qui acetosus syrupus uocatur: pro betonica, cicorium accipiat. Quarto die purgandi illi humores leui medicamento sunt, qui redundare magis in corpore uidentur. Conuenire ego hæc pilulas M. T. puto: Aloës lotæ, agarici præparati ana scrupulum, rhei barbarici grana tredecim, scamoni præparati, quod diagridion uocant, grana tria, cum aqua betonica. Fiant pilulæ quinque. His uero qui ignorant, quinam humores eis abundant, drachma pilularum quæ aggregatiuæ uocantur, utilis erit. Sequenti die sumenda esset bonæ theriacæ drachma: sed quoniam nec reperitur, nec reperiri hoc tempore bona potest, loco eius erit sequentis antidoti duplum, id est, duæ drachmæ sumendæ: sanguinis sicci, anatis maris, anatis fœminæ, anseris, hœdi, rutæ syluestris, seminis fœniculi, cymini, aneti, buniados, id est, napi syluestris, uel si non habetur, loco eius napi uel rapi ana tres drachmas: radices gentianæ, trifolij, schœnoantheos, uulgò squinantum uocant, thuris, rosarum siccarum ana drachmas quatuor: piperis albi & longi, costi, phu, anesi, cinamomi ana drachmas duas: myrrhæ, nardi ana drachmas sex: benzoï, assari, ammoniaci ana drachmas tres: mari, agarici ana drachmas duas: carapobalsami grana numero uiginti: ireos, croci, rhei ac pontici, quod nuper repertum est à Polonis, uel eius quod orientale uocant, gingiberis, mastiches ana drachmam unam: stœchados drachmas quinque. Fit tenuissimus puluisculus ex omnibus, & cum quadruplo mellis electi beneq; expumati commiscetur, & uase argenti purissimi ueluti thesaurus preciosissimus conseruetur. Non solum enim in Pestilentia utile est, sed & uenenis uniuersis ac serpentium morsibus summe aduersatur.

Sequenti die drachmæ unius pondus ex puluere nostro cum bono uino bibatur, qui habet tormentillæ, hoc est, ut ego conijcio, radices ueri quinquefolij, seminis citri, seminis cardui benedicti, partes æquales. Altera die comedantur duæ nucæ, totidem caricæ, folia rutæ uiginti, adiecto exiguo salis. Sequenti, bolus berbænæ herbæ masticeatur bene, & demum deglutiat. Altero, pulueris hyperici drachma, cum bono uino bibatur. Alio, ex ueris pilulis Ruffi, scrupuli quatuor sumantur, quæ sic componendæ sunt: Aloës hepatici partes duas, ammoniaci electissimi partes duas, myrrhæ electæ partem unam, cum uino Cretensi, uel alio odorato. Fiant pilulæ paruæ, & cum eodem uino deglutiantur septem, & ultimo die scrupulus boni rhei barbarici masticeatur, & paulatim deglutiat. Deinde iterum ad antidotum primo descriptum recurratur, sed sat erit unicam drachmam sumpsisse, & consimili ordine seruato, unum ex his quæ superius scripta sunt, quodque die accipiat, donec hyems perdurauerit. Caloribus iam ingruentibus, cum rosaceo saccharo, rosisque ipsis, & aqua earum ac cicorij, cuncta erunt plus minus uerefrigeranda, secundum quod maiores minores uel æstus corpusq; requirent. Si qua uero ex superius notatis rebus forte deesset, aliquod ex his quæ adsunt loco deficientis est accipiendum, ita ut non sit dies qua nihil sumatur. Proderit quoq; interdum, maxime si phlegma in superiore uentriculi parte abundare uidebitur, uomitu id expurgare, cutisque meatus apertos reddere. Non enim eos laudo, qui cautellæ gratia aceto uniuersum corpus abluunt, sed potius iubeo, ut oleo odorato, quod de spica uocant, quarta parte boni uini adiecta, uel oleo de costo simplici, bene cuncta membra perfricentur,

Balneum

*Theriacæ dicitur
aquit / up. Scribo
nias eade' profumo
du Marciano medici
co tribuit.*

Tormentilla

*Berbena est,
que & uer-
bena dicitur.
Pilularum Ruffi
compositio.*

Balneum aquæ calidæ non laudo, quod & carnem nimis laxam reddit, & ad patiendum ab extrinsecis causis obnoxiam: sed frictionibus potius moderatis utendum censeo. Et hæc quidem sufficere ad corporis emundationem & robur puto. Labores enim, & omnimoda inedia, emundarent quidem, sed imbecille nimis corpus redderent: satis erit moderate exerceri, & modico cibo uti, taliq; ut facile concoquatur, ac bonos humores generet: quam uim habent carnes perdicum, phasianorum, auicularum, gallinarum, turturum, hœdi, ueruecis, leporis, cuniculi, uitulæ.

Piscibus non nisi paruis & bonis utendum: nec ouis, nisi uel tremulis, uel forbilibus, & semper recenter natis. Cauendus nimius usus pinguium, & assiduitas iurulentorum. Ex herbis congruunt lactuca, cicorium, portulaca, lapathum (acetosam uocant) pampinella parua, calendula, betonica, fœniculus, anethum, buglosson, quam boraginem uocant, & omnes fereos species, quas scariolas, cicerbitas, endiuas nominant. Allium, quicquid alij dicant, ego in parua quantitate non uitupero: & similiter raphanum, & quam turmam uocatis, aceto uel uino, ut fieri consueuit, solutam. Fercula ex prædictis herbis parari possunt, addito etiam bono oleo, passulis & aceto: atque etiam ex hordeo, lentibus, prima abiecta aqua, & demum aceto conditis: & ciceribus: rarò tamen leguminibus hisce utendum. Ex fructibus nuces auellanæ, ficus, pistacia, amygdalæ, & præcipue amaræ, pini grana, uuæ sicca, siue nostrates, siue orientales, quas passulas, uel ziziuas, uel sclauas uocant.

20 Mala uel pira acida, mala punica, citra, citria quæ & narantia nuncupantur, limones, cappares, pruna sicca non multum dulcia, cerasia acida: ex quibus etiam iuxta morem patriæ fercula parari possunt, & carnes piscesq; condiri. Usus aceti, atq; omphacij, quod agrestam dicunt, summæ utilitatis existit, atque omnium quæ acidum habent saporem: unde curandum est, ut omnes cibi aliquo acido semper condiantur: & propterea conditura quam gelatinam nuncupant, addito aceto commendatur. Piperis contriti, & gingiberis usum, nisi in exigua ualde quantitate, non commendo: sed commixto cibaria sunt condienda, quod habet cinamomi partes quatuor: cardamomi, anesorum ana partes duas, rosarum, maceros ana partes tres, croci partem unam: quibus addi potest piperis, uel zingiberis p. s. Piperis tamen integra grana, ut fieri solet, in iure decocta, non uitupero, maxime ubi acidum quoque aliquod adijciatur. Possunt ex herbis superius descriptis, atque ex petroselinis, saluia, serpyllo, satireia, contritis optime, & cum aceto, uel omphacio liquatis, embammata fieri, quæ intinctus uel sapes Itali uocant. Ex amygdalis quoque bene contritis, addito omphacio, uel aceto, & aqua rosacea, & pauco saccharo, intinctus fit utilis, & palato non insuauis. Vinum malorum punicorum, quæ granata etiam dicuntur, in simili usu commendatur. Assa modo bene cõcoquantur, utiliora sunt quàm elixa. Lac non conuenit, nisi acidum. Et hæc quidem satis sit dixisse circa cibos: nam ea quæ non concessimus, intelligenda sunt prohibita.

40 Quod ad potus uero attinet, eligendum est uinum clarum, album, odoratum, pauciferū, id est, leue, quod ad acerbum potius uergat quàm ad dulce: quod etiam aqua temperandum plus minus ue est, iuxta & eius potentiam, & anni tempus.

Vinum absinthites satis laudo. Laudarem tamen magis cestrites, id est, ex betonica paratum. Ceruisiam non probo, neque alium potum ex granis, uel lupulorum floribus concinnatum: sed loco similium potuum uinum factum ex acerbis piris uel malis, uel hydromel cum pane asso præparatum, quod ad acidum uergat, exiguo etiam cinamomo conditum. Summe autem conferret, si canthari in quibus uinum conseruandum, essent ex iuniperi, uel lentisci, uel fraxini ligno fabricati: & calix quo bibitur, ex auro, cui à natura quinta uel sexta argenti pars esset connata. Non paruum quoque robur corpori præbet ad resistendum, si facies & os ex bono uino, cui aqua rosacea, hyeme quidem minore, æstate

*Acetosa**Species fereos.**Turma**Qui sunt orientales.**Agresta**Gelatina**Puluis edimstarij**Embammata Itali sapes*

maiore quātitate sit commixta, mane abluatur. Naribus decoctio foliorum lauri atrahatur. Aures ex oleo de spica odorato calido intrinsecus digito inungantur. Semen citri in ore teneatur, atq; post masticationem deglutatur. Somnus diurnus, ira, clamor, tristitia, concubitus, ut inimica sunt fugienda.

Et hæc satis dicta sint quantum ad ea quæ intrinsecus robur corpori imponunt. Nunc de his dicemus quæ exterius defendunt, & uires inimici, hoc est, pestiferi aëris, imbecilles reddunt. Horum quædam propinqua & corpus cōtingentia, quædam remota. Ex propinquis sunt uestes, quæ pulchræ, mūdæ & odoratæ esse debent, assidueq; mutari: & propterea utilissimum est, antequam quis eas induat, ut aliquo ex infra dicendis thymiamatibus suffumigentur. Ad idem attinent sacculi, cordi, hepati, uentriculo admouendi, Et pilæ manu portandæ, atq; assidue ex manu ad manum uoluitandæ, ac naribus olfaciendæ. Ad remota spectant, habitatio, quæ munda esse debet à latrina, cloacis & foetidis locis semota, aperta ad septentrionem & occidens, ad meridiem & orientem clausa, quæ igne lignorū odoratorum in aperto ardentium, non in fornace clausorum, etiam si æstas fuerit, debet calefieri: suffitibus, insersionibus & odoratis herbis ac fructibus, boni odoris reddi. A qua nisi duabus post solis ortum horis, non est exeundum, nec nubilis uel nebulosis diebus, nisi urgente necessitate: semperq; tutius est, pransum quàm ieiunum exire, & bene omnibus prædictis auxilijs munitum.

Vt uero ea quæ diximus exequi possis, subiiciam pulueres duos, alterum hyberni, alterum æstati commodum. Hybernus habet, styracis, iridis, mastiches, anapartes duas, garyophilorum, maceros, nucis unguentariæ, quam moschatam uocant, cinamomi, croci, agaloci ana partem unam, ambrae partis unius quintam, moschi partis unius decimam. Aestiuus cōstat ex succini electi partibus duabus, foliorum myrti, corticum citri, florum nymphaeæ, rosarū, uiolarum, croci, maceros, sandalorū citrinorum partibus singulis: camphoræ, ambrae, benzoï p. s. moschi partis unius decima. Ex his pulueribus possunt fieri pilæ: hybernæ cum styrace componendo, æstiuæ cum aqua rosacea & tragacantha, addendo utriq; ladanum ad libitum. Possunt ijdem pulueres, ut sunt, uestibus inspergi: possunt & formæ ex eisdem confici ad suffumigandum aptæ, addendo etiam carbones, ut fieri communiter solet.

Ego pilam parari iubeo ex cupresso, uel aliquo ex lignis quibus cātharos fieri supra docui, interius concuam, quæ aperiri & claudi possit, sitq; tota foraminulenta: intra quam spongiæ nouæ frustum immitto, hac mixtura prius infusum: aquæ rosatæ, uini Cretici ana partem unam, aceti p. sem. & altero ex dictis pulueribus post infusionem aspergo: quæ pila manu geritur, & crebro naribus admouetur, & dum maius aliquid timetur, manu colliditur, & liquore exeunte nares linuntur. Ex hisdem quoq; pulueribus repleri potest sacculus purpureæ syndonis, quo ueluti clypeo cor muniatur.

Hepar uero, stomachus & testes hoc unguento roborari possunt: olei rosati omphacij uncia duæ, olei de spica odoriferi uncia sem. pulueris cinamomi, garyophilorum, ana drachma sem. rosarum, sandalorum citrin. de unoquoque drachma, cum modico ceræ & aceti rosacei. fiat unguentum molle. His debito modo obseruatis, Deo optimo adiuuante, sperandum pestilentia uim reprimi. Quod si fortè, uel ex nimia cum infectis consuetudine, uel maxima aëris malignitate, contingat nocuumentum aliquod persentiri, statim est ad sequentia auxilia confugiendum.

Primo alui excrementa clysteri uacuanda ex libra una iuris galli bene saliti, quatuor uitellis ouorum, & uncijis tribus mellis rosacei composito. Dein cordi, hepati, testibus panni applicandi, crebroq; renouandi, hac mixtura madefacti: Cape partes quatuor aquæ rosacæ, uini optimi partem unam, aceti rosati, si haberi potest, uel communis, si id non habetur, p. s. pulueris frigidi superius pro æstate descripti

partis

partis unius decima. Post hoc si qua in parte exteriori tumor uel dolor ostenditur, ei admouenda est cucurbitula. Si nullibi quid se ostendit, post utrasque aures, sub axillis, prope inguina cucurbitulae apponantur: quibus sic manentibus uena secetur, sanguisque copiosus iuxta uires & alia quae supra diximus, fluere permittatur. Quae autem uena secanda sit, his cognoscendum. Si tumor uel dolor in collo, uel supra apparet, uena cephalica secanda est, quae supra cubitum in parte exteriori inuenitur. Si à collo usque ad pudenda, uena iecoraria, quae in interiori parte brachij sita est. Si in inguinibus, uel infra, uena quae est supra talum interior, quam saphenam uocant. Si supra simul & infra, etiam ipsa saphena secanda erit. An uero ex dextra uel ex sinistra parte incisio uenae facienda sit, hoc modo iudicandum. Si ex una tantum parte dolor uel tumor apparet, uena ex illa parte accipiatur. Si ex utraque, dextra potius pars eligenda. Si nullibi uel dolor uel tumor apparet, inferiores uenae, id est, saphenae, ex utraque parte dextra & sinistra aperiantur. Facta sanguinis uacuatione, uerae smaragdi subtilissime contritae pondus granorum octo hordei, cum aqua rosata & gutta boni uini deglutatur. Vbi smaragdus non habeatur, antidotus à nobis superius descripta, uel aliud ex septem his quae supra recitauimus, pari modo recipiatur. Si tumor alicubi se ostenderit, ei rursus cucurbitula applicetur, sed cum profundis satis incisionibus. Et haec quidem primo die agenda.

Secundo die, loca tumoris sicubi apparent, decocto chamæmeli cum spongia foueantur, post quod cucurbitulae apponantur, ipsisque permanentibus hoc medicamentum bibatur: Tamarindorum drachmae decem in aqua ferueant, postea exprimantur & proijciantur: & decocto addatur rhei barbarici drachma una, agarici drachma semis, & potus ille tepidus hauriatur. Vespere puluis ex carduo, uocato benedicto, semine citri, tormentillae, margaritis, corallis & rosis aequali quantitate, cum aqua rosacea, gutta boni uini adiecta bibatur.

Tertio die, antidoti de sanguinibus superius descriptae drachma detur, cum aequali rosaceo saccharo, & saepe syr. ex acetositate citri cochleari deglutatur, uel si is non adest, acida simplex potio, uel simplex posca. Vespere duae uel tres unciae succi uel calendulae, uel berbenae, uel betonicae bibantur: & si herbae uirides non reperiuntur, decoctio siccarum: post quem potum patiens bene tegatur, ut si fieri potest, copiose sudet.

Quarto die, tumor si adest, etiam si maturus non uideatur, phlebotomo est aperiendus: sequentibus diebus utendum eisdem auxilijs quae supra in praeseruatione descripta sunt, rebus tamen frigidis additis plus minus uel iuxta tempus anni & magnitudinem incendij. Epithemata cordi & alijs locis, prout supra notauimus, crebro apponenda: oxyrhodino quoque caput crebro est perfundendum. Domus frigidis fructibus, folijs salicis, uitis, cannis sternenda, aceto & aqua rosacea irroranda, frigidis suffitibus odoribusque quandoque suffienda. Cibaria sint ex carnibus superius descriptis contusis, cum rebus acidis preparata, uel ex iuribus eorum, rebus semper acidis commixtis. Oua etiam sorbilia in aqua rosata & aceto antea per horam infusa, superaddito margaritarum puluere conueniunt, & olera frigida, praesertim acedula, portulaca, cicorium, & endiuiia, necnon fructus acidi superius enumerati. Potus sit uinum tripla aqua dilutum: uinum granatorum, oxysaccharon.

Super tumore mox ubi apparere coeperit, inter omnia placet, ut uitellus oui bene salitus apponatur, & crebro permutetur, uel uerbascus herba cum radice contusa bonoque uino albo aspersa, & proprio folio inuoluta, interque calidos cineres calesacta. Laudant aliqui stœben herbam, quam scabiosam uulgo appellant. Quisdam maius symphyton, quae consolida dicitur: alij pampinellam: alij lilij albi radicem. Expertus ego aliquando sum, fermentum cum oleo & sale: aliquando ficus

cum melle. Vbi reliqua desint, cinis oleo coctus superponatur. Tumore autem inciso, uulnus cum succo apij & melle purgandum est, longoq̄ tempore apertum conseruandum, ut uirus bene expurgetur: demum cōmunibus auxilijs & implem dum & glutinandum, & ad cicatricem ducendum.

Hæc sunt quæ mihi opportuna uisa sunt ad pessimi huius morbi propulsationē. Prætermisi autem nonnulla multum ab antiquis celebrata, partim quia nunc inco gnita, partim quia parum mihi credita & explorata. Incognita sunt Lemnium si gillum, quod terram sigillatam: terra Armeniaca, quam bolum Armenium uocāt: scordiumq̄, & thlaspi herbæ. Quæ ut M. T. possit inquirere, uel oblata cognosce re, describam qualia esse debeant.

Terra sigillata
quo modo exa
minanda.

Bolus Ar
menius.

Thlaspi.

Scordion.

Terra sigillata sit rubri coloris, munda, non ualde lenis, gustu non mordax, sed modice adstringens, tenax aliquo modo & lubrica, ita ut in aqua resoluta similis fiat molli ceræ. Portatur ex Lemno insula Græciæ, formulis paruis, quæ antiquitus imagine Dianæ sigillabantur. Bolus Armenius in pallore similis auro, facile solu bilis, nihil arenosi in se habens, modice densus & grauis, adeò ut his qui non bene considerant, uideatur lapis. Portari debet ex Armenia contermina Cappadociæ.

Thlaspi herba est angustis folijs, digiti magnitudine, super terram iacentibus, in summo scissis, subpinguibus: uirga tenui duorum palmorū, adnascentias quasdam paucas habente, & circa totam ipsam fructu parumper lato ab extrema parte, in quo semen paruum simile nasturcio, ad disci figuram, ueluti conuassatū, floremq̄ subalbum habet. Nascitur in uijs & sepulchris. Semen est acris saporis. Scordion nascitur in locis montanis & palustribus, folia habens similia chamædryi, maiora ta men, nec adeò circumquaq̄ incisa, aliquo modo alij odorem referentia, adstringen tia gustum, subamara, uirgulas quadratas, à quibus flos subrubens dependet.

Quatuor hæc res si quis habere possit, alia medicamenta contra pestilentiam & uenena frustra perquireret: sed incuria & auaritia fecit, ut hæc cum multis alijs perderentur.

Quædam demū sunt quæ gestata utilia esse traduntur, quibus tamen si exiguam fidem attribuam, non tamen damno eorum usum: quum, si non iuuant, non etiam obsint. Hæc sunt: Hyacinthus collo alligatus, uel digito gestatus. Adamas sini stro brachio alligatus, Betonica portata, lapis Achates, lapis Chelidonium niger, Carbunculus.

Habes quæcunq̄ in hoc pessimo morbo, ad hoc usque æui obseruata à me tan quam excellentiora sunt. Nonnulla autem de industria prætermisi, uel ut triuialia, uel à temerarijs hominibus cum nece multorum tentata. Deus misericors Mag. T. ab hoc pessimo morbo, omniq̄ malo tueatur, & mei memorem reddat.

Ioannes Manardus Ferrariensis Medicus. Calend. Ianuar.

M. D. XVI. Budæ.

EPIST. IIII. Angelo Cospo, febre & obstru ctione laborante.

Agna me tristitia affecerunt literæ tuæ, mi Cospe, te adhuc agrotare significantes, quem ex his quæ Nouellus noster scripserat, iam sanum putabam. Vnum tamen est quod me cōsolatur, quod ex his quæ scri bis, plus tibi timoris esse uideo quàm periculi, cum nullum adsit sym ptoma, quod uel per se uerendum sit, uel sit maioris cuiuspiam morbi præsentis uel futuri non modo initium, sed nec indicium. Nam ut interim de regio morbo taceam, qui nisi ante septimū diem euenerit, uel iecoris duritiem comitem habeat ferè solet esse salubris. Nihil apparet quod formidandam aquã intercutem ostendat: præcedunt enim eam pedum, manuum, faciei, & palpebrarum tumor,

alia

illa extenta, color. ex pallido albus, lotium ægre it, & flatuoso spiritu uenter, & interdum testes implentur: denique malus totius corporis habitus, quem Græci *νεφεξία* uocant, his adest, quibus ille affectus timendus est. Quare bono animo esto mi Angele, & securus te nec intercuti, nec grauiori cuiquam morbo subiacere: tibi potius sperandam citam sanitatem, quam uel difficilem, uel longam ægritudinem timendam: tecum enim sentio, à bile te potius parum torrida, quam ab alio humore uexari, aliquamque solum obstructionem uenarum, quæ à gibbis hepatis ad renes descendunt, obstare ne lotium coloratius fiat. Cuius etiam obstructionis indicium non leue est spuma, claritati illi quasi perenni associata. At sedimen id quod subsidet, si modo uerum est sedimen, breuitatem & securitatem pollicetur. Quæ duo & uictus ratione, & medicamentis iuuari possunt. In quibus recte instituendis media uia procedendum iudico: ipsa siquidem obstructio, calida: bilis, & symptomata quæ scripsisti, frigida desiderant. Ita moderanda igitur omnia, ut nec nimis calefaciendo, bilem excitemus, nec infrigidando obstructionem augeamus. Atque ut ad particula-ria descendamus, domesticum & syluestre intybum laudo: hoc cicorium, illud endiu-
 10 uiam uocant: si cocta, uel oxymelite, uel oleo bono & aceto, superadditis semper pas-
 fulis, condiantur. Cappares utrouis modo preparati, & cibus erunt, & medicina. Apium hortulanum, quod petroselinum uocant, semper cum carnibus decoqua-
 tur, inter quas galli Veneris adhuc expertes ex domesticis, perdices & phasiani au-
 20 culæque ex syluestribus, cæteris præponuntur. Vinum sit album, clarum, odoratum,
 modice pro eius potentia dilutum. Singulo die tres uncia aquæ, in qua par modus
 absinthij & cicorij bullierit, adiecta oxymelitis, quod compositum uocant, uncia se-
 mis, calide bibantur. Quinto quoque die mane catapotia triobolorum pondere de-
 glutiantur: quæ quoniam æquali portione aloën, agaricum & rheon recipiunt, de-
 tribus cum rheubarbarico nominant. Præcordia ex decocto rosarum, cicorijque & ab-
 30 sinthij, uacuo uentre foueantur: quibus atque communibus regulis obseruatis, Deo
 opitulante, spero te circa quadragesimum ab initio morbi diem, sanitatem recupe-
 raturum, præsertim si tute tibi non defueris, sed bene sperando, & affectus animi mo-
 derando promissam sanitatem lætus expectaueris. Et hæc quidem de tua ualetudi-
 ne. Intelligere desidero, an discesserit Nouellus: & si discessit, quo die discessit. Ve-
 netijs, ut putabat, Surianum non inueniet, quum interceptus à Maranensibus sit.
 Discipulus enim eius qui nuper huc uenit, ei scribere desiderat. Valetudinem
 tuam cura mi Cospe.

Aquæ intercutis præscita.

EPIST. V. Nicolao Leoniceno, uiro undecunq;
doctiss. De uera Rheo.

40 Eministi puto Leonicene uir doctissime, dum paulò antea quam huc uenturus, Ferraria recessissem, in Opizonum claris, familiaris domo, cum Ioanne Georgio Trisino, uiro non solum generis nobilitate, sed omnifaria doctrina præstantissimo, de uarijs simplicibus medicamen-
 tis loqueremur, in grandem nos inter reliqua incidisse dubitationem, circa preciosissimam illam radicem, quam Rheon Græci, Plinius rhecoma, uulgus
 rheum barbarum uocat: quod uidelicet Dioscorides & Plinius eam odore carere dice-
 rent, re ipsa & experimento ualde odoratam comprobantibus. Quod cum tu ne-
 gares, radix in medium allata, thalamum in quo sedebamus statim odore replens,
 manifestum ueritati præbuit testimonium: adeò ut necessario alterum conceden-
 dum uideretur, uel falsa illos scripsisse, uel hanc non esse ueram rheon. In qua con-
 trouersia ego uolens quasi medius intercedere, dixi illos de uiridi loquutos: eam ue-
 ro quæ ante nos esset, ualde siccam esse, Aliqua enim esse quæ humiditate super-

flua obtundente, donec ea resoluatur, absque odore perseverent: aliqua econtra-
 rio: quæ sicca, nullum: uiridia magnum odorem mittant, & experientia, & Theo-
 phraſti autoritate constare: sicuti & esse nonnulla quæ siue recentia, siue antiqua
 sint, proprium odorem spirent. Videbar hoc pacto & antiquos à mēdacio tueri, &
 recentiores in ea radice, quam pro uero rheo habent, approbare. In qua sententiā
 usque ad id temporis perseveraui, quo tres Casamiri, reges, Cæsaris aduētum præ-
 stolantes Posonij conuenerunt. Tunc enim à Sigismundi regis Sarmatarum me-
 dicis didici, in eo bello quod cōtra Moschos fortissime idem rex gesserat, repertum
 esse aliud rheon, communi quidem satis simile, sed penitus inodorum: cuius pulue-
 rem chirurgus quidam mihi dono dedit, quoniam radicem integram non haberet. 10
 Dedi posthac operam, ut radicē ipsam haberem: quod tandem tertio abhinc men-
 se consequutus, ipsamq; quantum ualui diligenter rimatus, esse quam Plinius &
 Dioscorides pingunt dubio procul iudicaui. Affertur enim ex his quæ supra Pon-
 tum, uel Bosphorum sunt regionibus, prope uidelicet Rha flumen, radix nigra, &
 costo nigro exterius, magno centauryo interius similis, minor tamen & ruffior, sine
 odore, calefaciens gustum & astringens, laxa, leuicula, & dum masticatur pallida
 & ad crocum uergens. Quæ ne omnia me finxisse putes, frustum eius mitto, non
 ambigens te mox ubi id uideris, esse putaturum antiquos de hac loquutos, non de
 illa communi, quæ præter id quod odorata, leuis etiam non est: imò quanto gra-
 uior, tanto melior, & à Ioanne cognomento Mesue, & ab omnibus putatur. Nec à 20
 Ponto, sed ab extremis meridionalis Indiæ partibus ad nos uehitur, uimq; purgato-
 riam non minorem agarico habet: quam certe si in eo de quo scribunt antiqui inue-
 nissent, non silentio præterissent: ut uel ex hoc obiter aduersus Auerrois caluma-
 niam Galenus defendatur. Quanquam nec ratio conuincit, ut si purgandi uim ha-
 bet, non possit & adstringendi uim habere: quādo & aloë, & agaricus, & alia mul-
 ta, adstringunt simul & purgant. Nec dicit Galenus quod aluum adstringat, sed
 quod stypticen, id est, adstrictoriam uim habet: quod & ipse Auerrois confirmauit;
 alioqui nec Ponticum hoc uim purgandi caret, licet minorem habeat, & quæ uix uni-
 ca drachma exhibita deprehendatur. Duo tamen adhuc supersunt nodi, quos
 per te, hisce in rebus nouum Herculem, solui desidero. Vnus, utra harum radicum 30
 in usu medico præferenda: alter, an communis hæc barbarica uulgò dicta, loco tan-
 tum, non etiam specie distet à Pontica. Mihi enim eiusdem esse speciei uidentur,
 præstareq; Indicum, non solum uim purgatoria, sed & quoniam profundius se adi-
 git, maiusq; robur in membris relinquit: semper tamen bonum & recens Ponticum,
 malo & antiquo Indico prætulerim. Tuum in omnibus hisce iudicium & ex-
 pecto & expeto: ut in quo ea omnia cognosco, quæ Galenus in bono inuentore
 & iudice desiderat, naturale uidelicet ingenium, bonam in primis disci-
 plinis eruditionem, assiduum studium circa antiquorum
 monumenta, amorem immensum ueritatis,
 longamq; in huiuscemodi rebus
 exercitationem,
 Vale.